

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2019.180523>
УДК 75.71:161.2

Береговська Христина Олександрівна
кандидат мистецтвознавства, докторант,
викладач кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
ORCID 0000-0001-8477-9522
mmfbb25@gmail.com

АРХЕТИП БАТЬКА В МИСТЕЦТВІ ВАСИЛЯ КУРИЛИКА: ТИПОЛОГІЯ ТА СМИСЛОВІ КОНОТАЦІЇ

Мета роботи – дослідити архетип Батька як одну з основ національного та особистісно-психологічного самоусвідомлення у творчості канадського художника українського походження В. Курилика. Відтак провести типологію архетипних образів Батька як смислових модулів, які інформують про батьківсько-синівські взаємини у полінаціональному емігрантському канадському соціумі. **Методологія.** Для вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові й міждисциплінарні методи дослідження: аналіз, синтез, формалізація та компаративний метод. За допомогою методу екстраполяції, який ґрунтується на припущенні того, що закономірність розвитку об'єкта в минулому буде незмінною протягом певного часу й у майбутньому, ми охарактеризували закономірні, «успадковані» через покоління поведінкові моделі стосунків батько-син, які В. Курилик зобразив у живописних творах. **Наукова новизна.** Ми вперше в контексті мистецтвознавчого дослідження творчості В. Курилика порушили проблему архетипу Батька як неодмінної складової смислової моделі мистецтва художника, проаналізувавши різні підходи до трактування батьківського образу. **Висновки.** На підставі аналізу творів художника, а також його теоретичних рефлексій ми з'ясували загальні принципи та модифікацію архетипу Батька. У статті ми вперше уклали типологію образів батька на підставі аналізу живописних творів: образ нарцисичного бунтаря, особа з комплексом безземельства, образ братонищення, романтична візія достатку, іронічна сатира, меланхолія національного.

Ключові слова: архетип, мистецтво В. Курилика, типологія образів, смисл, конотації.

Береговская Кристина Александровна, кандидат искусствоведения, докторант, преподаватель кафедры истории и теории искусства Львовской национальной академии искусств

Архетип отца в искусстве Василия Курилика: типология и смысловые коннотации

Цель работы – исследовать архетип Отца как одну из основ национального и личностно-психологического самосознания в творчестве канадского художника украинского происхождения В. Курилика. После этого провести типологию архетипических образов Отца как смысловых модулей, информирующих об отцовско-сыновних взаимоотношениях в полинациональном эмигрантском канадском социуме. **Методология.** Для решения поставленных задач использованы общенаучные и междисциплинарные методы исследования: анализ, синтез, формализация и компаративный метод. С помощью метода экстраполяции, основанного на предположении того, что закономерность развития объекта в прошлом будет неизменной в течение определенного времени и в будущем, мы охарактеризовали закономерные, «унаследованные» через поколения поведенческие модели отношений отец-сын, которые В. Курилик изобразил в живописных произведениях. **Научная новизна.** Мы впервые в контексте искусствоведческого исследования творчества В. Курилика подняли проблему архетипа Отца как неотъемлемой составляющей смысловой модели искусства художника, проанализировав различные подходы к трактовке отцовского образа. **Выводы.** На основании анализа произведений художника, а также его теоретических рефлексий мы выяснили общие принципы и модификацию архетипа Отца. В статье мы впервые

вивели типологію образів Отця на основі аналізу живописних произведень: образ нарцисического бунтаря, образ с комплексом безземелья, образ братоуничтоження, романтичний образ изобилія, іроніческа сатира, меланхолія національного.

Ключевые слова: архетип, искусство В. Курилика, типология образов, смысл, коннотации.

Beregovska Khrystyna, Ph.D. of art, lecturer of faculty of History and Theory of Art, Lviv national academy of arts

The archetype of the father in the art of William Kurelek: typology and semantic connotations

Purpose of the article: It is necessary to study the archetype of the Father as one of the foundations of national and personal-psychological self-awareness in the work of the Canadian-Ukrainian artist William Kurelek. Through this context, we can analyze the typology of archetypal images of the Father as semantic modules that illustrate parental-synovial interactions in the polynomial emigrant Canadian society. **Methodology:** General scientific and interdisciplinary research methods were used for solving the tasks: analysis, synthesis, formalization and the comparative method. Using the method of extrapolation, which is based on the assumption that the pattern of development of the object in the past will remain unchanged for a certain time and in the future, we characterize the natural "inherited" through the generations and behavioral patterns of father-son relationships that William Kurelek portrayed in his picturesque works. **The scientific novelty** : In the context of artistic research of William Kurelek's work, we have for the first time introduced the problem of the archetype of the Father as an integral part of the semantic art model of the artist, analyzing different approaches to the interpretation of the parental image. **Results:** Based on the analysis of the artist's works, as well as his theoretical reflections, the general principles, and modifications of the father's archetype are revealed. In the article, we first outlined the typology of father's images based on the analysis of paintings: the image of a narcissistic rebellion, a person with a landlessness complex, the image of brother-destruction, a romantic vision of prosperity, an ironic satire, and a national melancholy.

Key words: archetype, art, Kurelek, typology, meaning, connotations.

Актуальність теми дослідження. Малярська творчість Василя Курилика досліджена в різних аспектах, різними методологіями у британському і канадському мистецтвознавчих дискурсах. Тему архетипів, міфологем і символів у живописі канадсько-українського художника не порушували, відтак у ракурсі проблеми архетипів малярські твори не аналізували. Оскільки художньо-композиційна та стилістична концепція мистецтва В. Курилика була завжди підкріплена його теоретично-аналітичними описами, відповідно вона вимагає комплексного дослідження авторського образу та змісту. Аналіз різних поєднань архетипічних образів батька дасть нам можливість дізнатися про глибокі змістово-психологічні та семантичні навантаження творів художника та заповнити певну прогалину і в українських мистецтвознавчих дослідженнях масштабної творчості канадсько-українського мистця, яка на сьогодні перебуває у процесі вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Мистецтвознавчих розвідок про творчість В. Курилика в канадській літературі є чимало, однак вони зачіпають здебільшого теми біографії, докладніше аналізуючи певні періоди творчості художника (англійський, канадський). Краще досліджені, чи радше класифіковані, його живописні тематичні серії релігійного та етнографічного характеру. Слід згадати найновіше дослідження Ендрю Кіра [9] «Життя і творчість Курилика», в якому біографічно-описовим методом охарактеризовано окремі картини мистця в контексті хронологічних періодів творчості. В українському мистецтвознавстві маємо одну розвідку, присвячену архетипам у творчості В. Курилика на прикладі конкретних творів його серій «Останні дні», «Перший емігрант» і «Велика самотність» [1].

Мета роботи – дослідити архетип Батька як основу національного та особистісно-психологічного самоусвідомлення у творчості В. Курилика. Відтак провести типологію архетипічних образів Батька як смислових модулів, які інформують про батьківсько-синівські взаємини в полінаціональному емігрантському канадському соціумі.

Виклад основного матеріалу. В українській громаді в Канаді до мистецтва В. Курилика ставилися доволі скептично, не так до його творчості, як до його скромної та мало соціалізованої особи із своєрідними категоріями мислення і розуміння світу. Бувало, й засуджували його поведінкову модель (як художньо неадекватну) через світоглядну чужість і зайвість, а його картини вважали не більше ніж зображенням «втоми від життя». Однак таке ставлення тривало до березня 1960 року – до моменту його першої успішної виставки в Айзек Галереї в Торонто, яка стала точкою відліку переоцінки вартостей творчості В. Курилика. Наступний успішний дебют відбувся там же 1964 року. Це була виставка, яка повністю проілюструвала ретроспективну історію життя перших українських емігрантів з Буковини. За спогадами Миколи Колянківського, там були різноматематичні сюжети: і прощання з буковинською хатою, і подорож на кораблі, і прибуття до Альберти. Мистець у деталях передав на полотні нужденне життя, перший Великдень фермера, злидні часів депресії, вперті наполегливі студії

мистця і нове поселення в Онтаріо. Уся виставка була сповнена українського колориту з оригінальними написами українською мовою на картинах. На превеликий жаль, українці не змогли закупити всю цю виставку, адже це жива історія української імміграції [2, 59].

Ця виставка стала своєрідним спільним знаменником, під який художник зібрав сугестію образотворчих сюжетів із віддзеркаленням життєвих подій і переживань. Фактично в кожному із цих «демонстративних» творів автор втілює буквально чи метафорично архетипічний образ батька.

Таке бажання художника відтворити історію перших українських емігрантів як доказ власно-му батькові про свою важливість і потрібність таланту наштовхнулося на байдужість і непорозуміння навіть найближчого кола родичів і друзів, позбавлених націотворчого стрижня.

Порушуючи проблему архетипу Батька в мистецтві В. Курилика, ми дослідили, що для художника архетипічний образ Батька F це інформаційна система душевних станів, яка має багате гроно зображальних ознак. Своєрідна бінарна сполука F магічний авторитет усього чоловічого і батьківського, поєданого з комплексом синівської неповноцінності в потребі підкореності. Це така собі батьківсько-синівська структура, уражена депресією і деструктивними імпульсами, які підсвідомо тягнуть до ідеального батьківства.

У мистецтві В. Курилика можна вивести певну низку архетипів (Матері, Батька, Самотності, Першоємігранта), які тісно пов'язані із суб'єктивними переживаннями та виражаються у творчості художника багатьма символічними образами. Ці символічні репрезентації позначені культурними чи особистісними факторами, але сама архетипічна форма при цьому єдина та універсальна. Намагаючись «повизбирувати» ці ознаки в цілісні образи, ми провели наступну типологію архетипічних образів Батька, класифікуючи її за смисловими конотаціями: меланхолія національного, романтична візія достатку, образ бунтаря, особа з комплексом безземельства, образ братонищення, іронічна сатира.

Потужним джерелом сюжетних тем, які постали в сотнях картин, став конфлікт між найстаршим із семи дітей сином і батьком. Цей пожиттєвий антагонізм став для Василя фатальним. Батькове відторгнення, відсутність віри в сина як особистість, а не як знаряддя до фізичної праці, спричинила в юнака численні фобії та комплекси, які згодом спричинили його глибоку депресію. Метафізичну порожнечу значно важче пережити людям, які сконцентровані на своєму внутрішньому житті. Василь Курилик, інтроверт за характером, намагався шукати мотивацій і сенсу буття на різних етапах свого життя F чи в початковій школі, чи на університетських студіях (Вінніпег, Торонто, Мехіко (1946-1951)), чи під час семирічного перебування у Лондоні (1952-1959), чи вже з поверненням до Торонто (1960-1977). Конфлікт з батьком був бунтом проти гнітючої чоловічої інфантильності, почуття синівської провини за фізичну безсилість у допомозі батькові-фермеру. Відомо, що В. Курилик мав слабкі фізичні дані, відтак ніколи не міг досконало впоратися із складними господарськими завданнями батька, та й у школі, порівняно з молодшим братом, поступався. Ці почуття меншовартості й прагнення самоствердитися супроводжували його все життя.

Синівська слабкість була спровокована відмовою від укладених патріархальних канонів, відмовою виконати волю батька та освоювати професію лікаря чи вчителя, натомість обираючи мистецтво. Прикладом візуалізації таких сентенцій є полотно «Я плюнув на своє життя» (1953-1954) [9] У творі суб'єкт головної дії вважає причиною своїх страждань і конфліктів зовнішній світ, звинувачуючи його в облудності надії, підкреслюючи індивідуалізований пошук смислу, протиставляючи себе соціуму. Наступною причиною синівсько-батьківського непорозуміння є руйнування національних ідеалів і традицій, натомість запровадження нових колективістських міфів, які конфронтують з особистим сумлінням. Слід згадати, що В. Курилик виростав у складних умовах еміграції, далеких прерій, родина його пережила важкі втрати (банкрутство) в часи Великої депресії. Він змалку виростав на позитивних легендах та історіях про Україну, які розповідав батько («Історії про стару країну», 1967 р.). Також ходив до української школи під керівництвом отця Маєвського. І тут раптом F переоцінка цінностей, змінений фокус вірувань і політичного устрою, ліквідація ідейного багажу, яким наділив його батько, переформатування на комуністичні ідеали на колективістських шпалах. Василь Курилик цій темі присвячує багато творів-реквіємів як *меланхолію національному* («Любіть один одного, брати мої», 1960 р.), зображаючи батька «між двома вогнями» F політично-національного та релігійного. Твір умовно поділений на два світи-протистояння, на межі яких опинився його батько під умовним покровом F портретом «канонізованого» Шевченка, обрамленим у вишиваний рушник, з тризубом по центру. Обабіч, немов пристоячі в деісусній композиції, F грізний комуніст і розп'ятий Ісус як представники атеїстичного та християнського світів. Тут В. Курилик хотів показати правдиву сутність українців за кордоном. Про це він напише у своєму листі до Миколи Колянківського від 28 квітня 1972 р. «Багато людей говорить, що я пробую уникати суперечок... Маєте зрозуміти мене, я не хочу вмішуватися в роздори між вами і націоналістами. Колись давно, коли я був

захоплений українським націоналізмом, на мене робила велике враження пісня — Не пора, не пора — хай пропаде незгоди проклята мара, нам пора для України жить. До сьогодні я не маю терпеливості до суперечок і не годжуся з негодою між нашими людьми за кордоном. З комунізмом також ніколи не згоджуся. Тому що ця філософія зовсім протилежна моєму християнству» [3, 19].

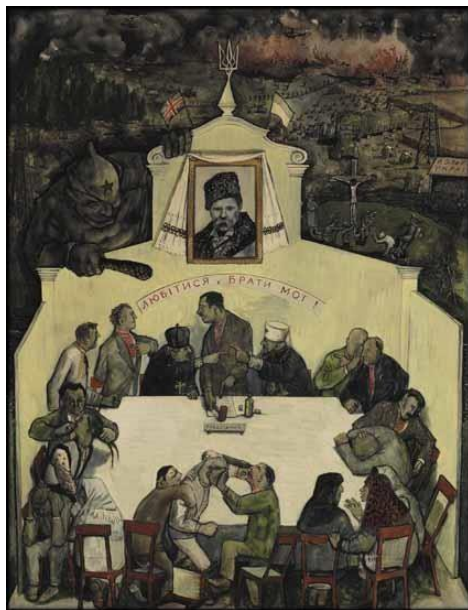

Рис. 1. Курилик. *Любіть один одного брати мої*, 1961.
Темпера, дошка 66 x 50,8. Приватна колекція.

URL : <https://www.mutualart.com/Artwork/Love-One-Another--MyBrothers/2C419381B9AA950D>

Виводячи типологію архетипічних образів батька, ми помітили часту присутність повторюваних образів, які стали певним індикатором психологічних станів автора. Наприклад, коли стосунки з батьком поліпшувалися (про це дізнаємося зі сторінок автобіографії художника [8]), то на полотнах з'являється образ спокійного й задоволеного фермера, або турботливого батька в колі родини. Образ успішного батька-фермера з *романтичною візією достатку* ми бачимо у творах «Після досягнення, що далі?» (1969). По центру монументальний образ забезпеченого фермера, ліворуч від якого автор зобразив повну врожаю вантажівку, праворуч в на цвинтарі викопана яма-могила, на якій сидить в очікуванні юнак. Реальний портрет власного батька Дмитра Курилика, українсько-канадського землероба на тлі золотого пшеничного поля втілений у шостій панелі серії «Перший український емігрант» (1971). Це рідкісний твір у малярській спадщині художника без «міжрядкових» смислових підтекстів, де в основі наративу покладено позитивне благополуччя [7, 55].

У багатьох картинах художник втілював батькову романтизовану історію про «втечу-еміграцію» (з Буковини до Канади) унаслідок юнацького максималізму з дещо розхитаними життєвими орієнтирами. У архетипічному образі *батька-бунтаря* він намагався втілити спосіб пізнання людини і соціуму. У цьому образі він втілював і себе як індивіда з душевним надломом, покинутого напризволяще, який прагне долучити свої зусилля до колективної енергії та заряджатися нею. Прикладом цього є твір «Не повернуся за плащем» (1971) [6, 44], у якому художник зображає наляканого вибухом чоловіка, який, полишивши оранку, тікає в невідомому напрямку. Тут метафорично втілені катастрофізм батьківського мислення на тлі переживання психологічних травм Першої світової війни та взаємодія пережитих історичних фактів із життєвими реаліями, які призвели до трансформації світосприймання і світоглядно-естетичної кризи. Надмірний індивідуалізм породжував неспроможність психічно адаптуватися до складного нового соціуму.

Певна нестабільність у більшості українських емігрантів першої економічної хвилі спричинила *комплекс безземельства*, або ж фанатичне прагнення володіти родючими чорноземами, що стало для них ідейною локомотивною силою. Проблема землі стала сенсом людського життя і його втрати, оскільки для українця як споконвічного землероба ґрунт завжди становив архетипну основу смислу. Цією мотивацією керувався і батько Дмитро Курилик, який дев'ятнадцятирічним юнаком подолав Атлантику з метою і мрією землеволодіння, чого він не міг отримати від свого батька на Буковині, що й стало причиною втрати тісних родинних стосунків з «першою» батьківщиною. Прикладом є

твір «Земля тяжким горем так сильно засіяна» (1970), що показує безкраї канадські чорноземи, на тлі яких батько із сином і парою коней провадять щоденну працю.

Рис. 2. Курилик В. Земля тяжким горем так сильно засіяна. 1970 р. Олія, панель, 120x120. Приватна колекція. URL : <https://www.mayberryfineart.com/artwork/X29-57E-193>

Або твір «Жнива» (1967), де показана сімейна ідилія, основою сюжету стає укладання урожаю у снопи. Дещо по ван Гогівськи концептуальна, з виділенням головним персонажем на передньому плані в ледь зміщеному центрі. Обидва твори є життєдайною символізацією та персоніфікацією образу землі з неминучим впливом на українського емігранта. Тему «безґрунтянства» В. Курилик трактував двозначно, буквально – відсутність земель, метафорично – відсутність стабільного родинного та психологічного ґрунту, ґрунту батьківської уваги як надійної основи захисту. Фантазія про щасливу «патріархальну» родину була для нього подекуди важливішою за реальність. Цей фанатизм певною мірою відбився драматичним моментом – страхом бути самим собою.

Характеризуючи наступний різновид архетипічного образу батька – *братонищення*, варто послуговуватися визначенням Карла Юнга, який вважає архетип «успадкованою психічною структурою, що утримує в собі душевну енергію покоління, сформовану у процесі філогенезу людства» [5, 48]. Учений визначає психологію художнього твору (систему), формулюючи її як творчий модуль (головний концепт художньої свідомості), як «пробачення», «прапереживання», незайману суть, що дуже віддалена від самосвідомості художника.

Проблема *братонищення* турбувала В. Курилика ще з юних років, коли батько робив постійну різницю між двома старшими (в один рік між собою) синами, покладаючись більше на молодшого, відкрито пригнічуючи старшого. Суперечності між братами в Куриликовій родині були закономірними. Понад 30 років Дмитро Курилик не спілкувався зі своїм рідним братом Григорієм, навіть більше, діти (Василь) боялися зізнатися батькові про комунікацію з рідним дядьком. Про це дізнаємося з листів В. Курилика: «Боюся признатися, що контактую з вуйком. Щоб тато не подумав, що я зрадник. Як то трудно гоїти рани стародавніх і щоденних кривд. Цікаво знати, як воно все буде розв'язано в день страшного суду» [3, 17].

Комплекс особистої меншовартості щодо молодшого брата Івана, не доходячи до каїноавелівської квінтесенції, доволі «грубими» сюжетами віддзеркалився на художніх полотнах. Наприклад, твір «Таїнство покаяння» (початок 1960-х), який змальовує різкий контраст між двома умовними персоналіями (братами, сусідами, товаришами) – контраст багатства і бідності, урожаю і посухи, праведника і грішника під покровом однаково грізного й справедливого неба, з чітко промальованим кордоном духовним, моральним чи матеріальним.

Рис. 3. Курилик В. Тайнство покаяння. Мішана техніка, дошка. 61 x 61 см. Приватна колекція. URL : <http://www.sothebys.com/fr/auctions/ecatalogue/lot.19.html/2012/null-t00141>

Трагізм братонищення втілений у картині «Він ненавидить наш скептицизм» (1972), де художник посеред нічного мегаполіса розгортає жовтогаряче пшеничне поле, обтяжене щедрим урожаєм полонених тіл і душ, усяєне людиноподібним колоссям, по якому мчить трактор, яким керує чорт в образі заможного фермера. Другорядні персонажі (снопи зі скошених людських тіл) слугують для увиразнення характеру головної особи. У цих численних постатях втілені різні світогляди, альтернативні до центрального персонажа твору. Цей твір є своєрідною сагою про щасливий добробут ціною втрат морально-духовних цінностей. У сюжеті помітні й релігійні конотації: батько як невіруючий Фома, який картає себе через релігійну «перверсію», переживаючи самотність на тлі непростого вибору своєї долі.

Однак у творах Курилика зустрічаємо також сатиричні теми й сюжети. 1971 року мистець створив іронічно-сатиричну серію «Фермерський гумор», до якої він звикло написав авторські комедії. Туди увійшли 13 картин, серед яких «Олекса у сліпому кутку», «Біл з фірою снопів», «Їзда на свині» та інші [4, 60]. У них В. Курилик прагнув підкреслити фундаментальну сутність українського характеру: народний гумор, який став у багатьох випадках порятунком, психологічним стабілізатором перших емігрантів у складних умовах адаптації. Сатира із забарвленням іронії на Куриликових полотнах показує автентичність та правду емігрантських реалій.

Наукова новизна. Ми вперше в контексті мистецтвознавчого дослідження творчості В. Курилика підняли проблему архетипу Батька як неодмінної складової смислової моделі мистецтва художника, проаналізувавши різні підходи до трактування батьківського образу.

Висновки. У результаті аналізу творів художника, а також його теоретичних рефлексій ми з'ясували загальні принципи та модифікацію архетипу Батька. У статті ми вперше вивели типологію образів батька на підставі аналізу живописних творів: образ бунтаря, особа з комплексом безземельства, образ братонищення, романтична візія достатку, іронічна сатира та меланхолія національного.

Література

1. Береговська Х. Архетипи у творчості Василя Курилика на прикладі серій «Останні дні», «Перший емігрант» та «Велика самотність». Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті. 2018. 5. 55-59.
2. Великий успіх В. Курилика у Торонті. Ми і світ. 1964. 117. 59.
3. Виймки з листів Василя Курилика до М. й О. Колянківських. Ми і світ. 1978. 202. 17-29.
4. Свято Канади в Ніягара коледжі у Велланді. Ми і світ. 1982. 227. 60.
5. Юнг К. Архетип и символ. Москва. Ренесанс. 1991. 169.

6. Kurelek W., Murray J. Kurelek's Vision of Canada. Edmonton. Hurtig Publishers. Exhibition catalogue. 1983. 80.
7. Kurelek W. The Ukrainian Pioneer. Niagara Falls. Niagara Falls art Gallery Kurelek art collection. 1980.75.
8. Someone with me. The Autobiography of William Kurelek. Cornell University. 1973. 523.
9. Kear A. William Kurelek Life and Work. URL: <https://www.aci-iac.ca/art-books/william-kurelek/biography/#fathers-and-sons>

References

1. Beregovska Kh. (2018). Archetypes in the artwork of Vasyl Kurelek on examples several series –The last day¹, –Ukrainian pioneer¹ and –Big lonless¹. Visnyk tradycij i novacij u vushchij arhitekturno-hudozhnij shkoli, 5, pp. 55-59. [in Ukrainian].
2. Great success of V. Kurylyk in Toronto. (1964). My i svit. [in Ukrainian].
3. Some letters of Vasyl Kurylyk to M. and O. Koliankivsky. (1978). My i svit. [in Ukrainian].
4. Holiday of Canada at Niagara College in Velland. (1982). My i svit. [in Ukrainian].
5. Ung K. (1991). Archetypes and symbols, Moskva [in Ukrainian].
6. Kurelek W., Murray J. (1983). Kurelek's Vision of Canada. Edmonton: Hurtig Publishers. [in English].
7. Kurelek, W. (1980). The Ukrainian Pioneer. Niagara Falls art Gallery Kurelek art collection. [in English].
8. Someone with me. The Autobiography of William Kurelek. (1973). Cornell University. [in English].
9. Kear, A. William Kurelek Life and Work. Retrieved from: <https://www.aci-iac.ca/art-books/william-kurelek/biography> [in English].